

מחקר

הרב אריה כץ
רב משיב
מכון פוע"ה

בעיות פוריות כעילה לגירושין

1. פתיחה

המצווה להוליד ילדים הינה המצווה הראשונה שנכתבה בתורה, מיד לאחר בריאת האדם (בראשית, א, כז-כח): "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: וַיְבָרַךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבַשְׁתֶּהּ"¹

ספר החינוך (מצווה א') מבאר את חשיבותה הגדולה של המצווה: "משרשי מצוה זו, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו... והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת... והמבטלה ביטל עשה, וענשו גדול מאוד שמראה בעצמו שאינו רוצה להשלים חפץ השם ליישב עולמו".

המשנה במסכת יבמות (דף סה) מביאה מחלוקת האם מצווה זו חלה גם על נשים, והשו"ע, אבה"ע, סי' א סעיף יג, פוסק כנאם קמא שהאישה אינה מצווה. אך, כבר רחל אמנו ביטאה את השאיפה הנואשת של כל אישה לילדים: "ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי"¹.

דא עקא, שכעשרה אחוזים מהזוגות מתמודדים עם קשיים בהולדת ילדים, חלקם עקב בעיות פוריות של האישה, חלקם עקב בעיות פוריות של הבעל, ובמקרים רבים קיימת בעיה כפולה, או שלא ברור מה הבעיה. במאמר זה ברצוני לדון בשאלה של בעיות פוריות כעילה לגירושין במצב הרפואי הקיים כיום. בתחילה אדון בשאלה העקרונית של עקרות כעילה לגירושין, שאלה העולה מתוך הגמרא והפוסקים. בהמשך, אביא את הפתרונות הרפואיים הקיימים כיום והדין בהיתרם ההלכתי. לאחר מכן, אסקור את המדיניות ההלכתית הרווחת בפסיקת בתי הדין, ובסופו של דבר אכתוב, לאור המציאות הרפואית וההלכתית הקיימת כיום, מה לענ"ד צריכה להיות המדיניות כיום. כמובן שמדובר בהצעה בלבד, על מנת שתעלה לדיון על שולחנם של גדולי הפוסקים בדור.²

2. דין הגמרא – כפיה על גט לצורך קיום מצוות פריה ורביה

המשנה במסכת יבמות (דף סד) פוסקת, ששאלת המשך הנישואין במקרה של עקרות ממושכת אינה תלויה ברצון בני הזוג: "נשא אישה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה - אינו רשאי לבטל". בגמרא בכתובות (דף עז) מובאת מחלוקת אמוראים בשאלת הכפייה במקרה כזה:

"אמר רב יהודה אמר רב אסי: אין מעשיין אלא לפסולות... אבל נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה - אין כופין אותו... אמר שמואל: אפילו נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה, כופין אותו".

הרמב"ם, הלכות אישות טו, ז, פסק כשמואל: "נשא אשה ושהתה עמו עשר שנים ולא ילדה הרי זה יוציא ויתן כתובה או ישא אשה הראויה לילד, ואם לא רצה להוציא כופין אותו ומכין אותו בשוט עד שיוציא". וכך פסק גם השו"ע, אבה"ע, סי' קנד סעיף י. עם זאת, כבר הריב"ש, אבה"ע, סי' טו, כותב שבפועל לא נהגו לכפות על גט במקרה כזה:

"אמנם, כל זה שורת הדין לפי הגמ', אבל מה נעשה שלא ראינו בימינו, ולא שמענו מכמה דורות ב"ד שנוקק לזה, לכוף ולהוציא באשה ששהתה עם בעלה עשר שנים ולא ילדה, או שהיא זקנה, ואף אם אין לו בנים, ומן הדין היה לב"ד לכוף אותו או להוציאה או לקחת עליה אשה בת בנים... ולזה, אם היו ב"ד נוקקין לדקדק ע"פ שורת הדין בענייני הזוגים לכפותם, היו צריכין לכפות את כלם... ותרבה הקטטה והמריבה. ולזה העלימו חכמי הדורות את עיניהם בענייני הזוגין, שלא למנעם, אין צ"ל שלא להפרידם, כל ששניהם רוצים, ואין בנשואין ההם לא משום ערוה, ולא משום אסור קדושה".

על פי דבריו פסק הרמ"א, אבה"ע, סי' א סעיף ג:

"וכן מי שלא קיים פריה ורביה ובא לישא אשה שאינה בת בנים... אעפ"י שמדינא היה למחות בו, לא נהגו מכמה דורות לדקדק בענין הזיווגים. ואפילו נשא אשה ושהה עמה עשרה שנים לא נהגו לכוף אותו לגרשה, אע"פ שלא קיים פריה ורביה, וכן בשאר ענייני זיווגים. (הריב"ש, סי' טו), ובלבד שלא תהא אסורה עליו".

מדברי הריב"ש מבואר, שדווקא כאשר בני הזוג רוצים להישאר ביחד, אין בית הדין נוקק לכוף על הגט, אך אם אחד הצדדים מעוניין בגירושין, בית הדין מתערבים וכופים גט.

1- בראשית ל, א. וראה משך חכמה, בראשית, טז, שהסביר במספר אופנים מדוע לא הטילה התורה חיוב במצוות פרו ורבו על האישה.
2- כאשר תביעת גירושין של האישה מוצאת מוצדקת, יש לדון האם ניתן לכפות את הבעל בגט (כלומר בשוטים, ובימינו במאסר) או רק לחייבו בגט (כלומר להפעיל הרחקות דרבינו תם, ובימינו שלילת זכויות מסוימות, כגון צו עיכוב יציאה מהארץ). עם זאת, במאמר זה ברצוני להתרכז בשאלה: מתי בעיית פוריות מהווה עילה לגירושין, ולא בשאלה: האם כשיש עילה - זוהי עילה רק לחיוב או גם לכפיה.

3. כפיית גט בבעל עקר

דברי המשנה והגמרא שראינו לעיל, מוסבים על חובת הבעל לגרש את אשתו, על מנת לקיים מצוות פריה ורביה. אולם, גם במקרים בהם הבעל עקר ואינו יכול לקיים את המצווה, עומדת לאישה הזכות לדרוש גט על מנת שתוכל להינשא לאחר ולזכות לילד משלה.

מדברי הגמרא במסכת יבמות (דף סה) עולה, שאף על פי שהאישה אינה מצווה על פריה ורביה, זכותה לדרוש גט על מנת לזכות לבן שתוכל להישען עליו לעת זקנותה. אמנם מהמשנה נדרים (ז) עולה שאין האישה נאמנת לטעון שבעלה עקר, מחשש שיענייה נתנה באחר, אך הרמב"ם פסק שדין זה אמור תוך עשר שנים, אך לאחר מכן האישה זכאית לתבוע גט.

4. כפיה על גט בתוך עשר שנים

דין הכפייה המפורש נאמר לאחר עשר שנות נישואין ללא ילדים, אך יש לדון מה קורה במצב שבו בעיית הפוריות ידועה עוד לפני שעברו עשר שנים. התוספות בנדרים³ כותבים חילוק אחר בסתירה בין המשנה בנדרים (לפיה עולה שאין האישה נאמנת לדרוש גט), לגמרא ביבמות המכירה בזכותה של האישה לדרוש גט כשהבעל עקר. לדעת התוספות האשה זכאית לתבוע גט כשידוע שהבעל עקר וכן פסקו השו"ע והטור.⁴ אולם, הרא"ש כותב שרק כשמתקיימים שני התנאים: ידועה עקרות הבעל ועברו עשר שנים, יכולה האישה לתבוע גט, ואף הובאה דעתו בבית שמואל ובגרי"א,⁵ אך כפי שראינו, הטור והשו"ע פסקו כתוספות, וגם הגר"א סיים את דבריו שכן עיקר. ערוך השולחן, סי' קנד סעיף נז, כותב שבמקרה שיש ידיעה ברורה שהבעל עקר, גם הרא"ש יודה שניתן לתבוע גט בתוך עשר שנים.

דברים אלו נאמרו בשאלת עקרות הגבר. להלן נראה שהפוסקים דנו בשאלת גירושין תוך עשר שנים, גם באומדנות על עקרות האישה. ב"הגהות מרדכי", יבמות, רמז, קיג, מובאת תשובת רבינו גרשום העוסקת באישה שאין לה וסת קבועה ולא ילדה במשך כמה שנים. מדבריו מבואר, שכל עוד לא עברו עשר שנים מנישואיהם אין כאן עילה לגירושין, אף על פי שאומדן הדעת נוטה שיש לאישה בעיית פוריות, מכיוון שאין הדבר ידוע בבירור.⁶

לעומת זאת, בשו"ת "מהרש"ך" ובשו"ת "דבר משה" נפסק להלכה שניתן לגרש אישה שאין לה וסת עוד קודם שעברו עשר שנים לנישואיהם, מכיוון שחוסר הווסת מהווה הוכחה לאי פוריות.⁷ אמנם, גם מדברי הסוברים שלא ניתן לגרש, עולה שהדבר נובע מחמת שאין חיסרון הווסת הוכחה מוחלטת לאי פוריות, אך אישה שברור שלא תוכל להרות, ניתן לגרשה קודם שעברו עשר שנים לכולי עלמא. כך גם נראה מדברי ערוך השולחן שנתן טעם מדוע נקבע השיעור של עשר שנים, כאשר משמע מדבריו, שאם ברור לנו ש'רחוק' שתלד עוד, גם לפני שעברו עשר שנים, צריך לגרש.⁸ וכך גם עולה מדברי הנצי"ב בשו"ת "משיב דבר", חלק ד, סי' ט.

5. מדיניות הפסיקה למעשה

בפועל, בתי הדין בזמן הזה נוהגים כפי פסק הרמ"א שאין לחייב את בני הזוג להיפרד זה מזה גם כעבור עשר שנים אם ברצונם להמשיך בחיי הנישואין. אך כאשר אחד הצדדים דורש גט, הרי ניתן לצרף את העובדה שמעיקר הדין צריך לכופף את הצדדים להתגרש גם ללא דרישה של אחד מהם. כך כתב הרב שינפלד במקרה בו לא הייתה בעיית פוריות ידועה, ואף על פי כן העובדה שהיו נשואים למעלה מעשר שנים ללא ילדים הייתה אחד מהשיקולים להיענות לתביעת האישה לגט, אף שלא באה בדרישה של 'בעיני מרא לידא וחוטרא לקבורה'.⁹ כמו כן, כאשר יש בעיית פוריות ידועה של אחד מהצדדים, אשר בעטייה נראה שרוחק הדבר שיוכל לזכות לפרי בטן, והצד השני דורש גט, רגילים בבתי הדין לחייב גט גם לפני שעברו עשר שנים ובלבד שאכן קלושים הסיכויים להרות. כך נראה מפסק דין שניתן על ידי בית הדין הרבני האזורי תל אביב-יפו:

"יש לחייב את הבעל במתן גט לאשתו, וזאת על סמך טענתה שהבעל הוא עקר... ומה שהרופאים אמרו שיש סיכויים קלושים שיתרפא עדיין אינו מוציא מחזקת עקר... וכמו כן יש לצרף טענת האשה בדבר קידושי טעות ומעשה שלא כהוגן. ואף שפקפקנו אם יש לחייבו על סמך טענות אלו גרידא, מ"מ ראויים הן להצטרף אל הטענה העיקרית של עקרות, שמשום זה לבד יש לחייבו לגרשה, כמו שנתבאר".¹⁰ עם זאת, יש לציין כי קיימת גם דעת מיעוט, של הגר"ד בירדוגו, הסובר שגם כשידוע שהבעל עקר, יש להמתין עשר שנים לפני שמחייבים את הבעל לגרש את אשתו, כדעת הרא"ש שהובאה לעיל.

גם במקרה ההפוך, בו ברור שלא תוכל האישה ללדת עוד, פסק הגר"נ בן שמעון שניתן לחייב את האישה לקבל גט (או לחילופין לתת היתר נישואין שניים לבעל) עוד קודם שעברו עשר שנים.¹¹ כך גם נפסק שכאשר יש סכנה לאישה להיכנס להריון ומחמת כן היא אינה יכולה להביא ילדים לעולם, ניתן לחייב גט אף קודם שעברו עשר שנים לנישואין.¹² יש לציין, שזכות התביעה לגט עומדת לבעל גם כשלא בא בטענת קיום מצוות פריה ורביה, אלא כשרוצה גם הוא 'חוטרא לידא ומרא לקבורה', כפי שנפסק במספר פסקי דין.¹³

6. הזרעה מלאכותית ומעמדה

בהלכה

לפני כ-150 שנה החלו בביצוע הזרעות מלאכותיות בבני אדם. כלומר, לקיחת זרע מן הבעל והזרקתו ישירות לרחם האישה, דבר המשפר את סיכויי הכניסה להריון. השימוש בהזרעה מלאכותית מקובל בעיקר במקרה של זרע חלש של הבעל. במקרים בהם הבעל עקר לחלוטין מקובל להשתמש בהזרעה מלאכותית מזרע תורם זה.¹⁴

הפוסקים דנו בשתי האפשרויות. לגבי הזרעה מלאכותית מזרע הבעל, היו

9- שורת הדין, חלק ה, עמ' ריא (הוצאת מכון 'שער המשפט' והנהלת בתי הדין הרבניים, ירושלים התשנ"ט) (להלן: 'שורת הדין'). וראה: ערעור (גדול), פד"ר ג, 16-18. כך גם נפסק ב: תיק (אזורי ירושלים), פד"ר יב, 324-341 ועיני עז: שו"ת ציץ אליעזר, חלק יז, סי' נא.

10- תיק (אזורי ת"א), פד"ר י, 241-248. עיין גם בפסק הדין שהובא לעיל בהערה 34; תיק (אזורי ת"א), פד"ר יג, 352-356. ועיין עוד בהמשך פסק דין זה בעניין הפריה חוץ גופית. וכך גם נפסק בדעת רוב בפסק דין של הגר"ח"ש שאנן: שורת הדין 32, חלק ה, עמ' רכד-רכט.

11- תיק (אזורי ת"א), פד"ר יב, 211-227.

12- תיק (אזורי ירושלים), פד"ר ז, 156-163; תיק (אזורי ת"א), פד"ר יג, 290-293.

13- ערעור (גדול), פד"ר ג, 380-384; תיק (אזורי), פד"ר ד, 353-358. שפסקו רק כן להלכה, אך למעשה נמנעו מלכפות על האישה לקבל גט בעל כורחה והסתפקו בשלילת חיוב המזונות של הבעל כלפיה. וכן כתב הגר"א שרמן, עטרת שלמה, חלק ח, עמ' קמח.

14- עיין על כך בהרחבה באנציקלופדיה הלכתית-רפואית, 'הזרעה מלאכותית', אותיות ב-ג, רקע היסטורי ורקע מדעי.

3- נדרים צ"ע"ב ד"ה 'יעשו'

4- שו"ע; הטור, אבה"ע, סי' קנד: 'ואם ידוע שהוא עקר והיא באה בטענה יוציא מיד ויתן כתובה'.

5- הרא"ש, יבמות ו, סי' כ; כלל מג, סי' יד; בית שמואל, סי' קנד, סי' טז; הגר"א, שם, סי' טק לג.

6- כדברים הללו נפסק להלכה בשו"ת שואל ומשיב, מזהורה ג, חלק א, סי' רעג; שו"ת דברי מלכיא, חלק ג, סי' קב; שו"ת ציץ אליעזר, חלק ז סימן מח - קונטרס אורחות המשפטים, פרק ה.

7- שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סי' סג; שו"ת דבר משה, חלק א, יורה דעה, סי' נ.

8- ערוך השולחן, סעיף כג: 'ביאור הדברים דלקיום מצות פרו ורבו שיעור חכמים דאשה שלא ילדה עשר שנים שהיתה עם בעלה רחוק שתלד עוד ולכן החיוב מוטל עליו או לגרשה ולישא אחרת או לישא אחרת עליה'.

בעיות פוריות כעילה לאגירת שניין

מספר פוסקים שאסרו את הדבר,¹⁵ כאשר הנימוק העיקרי היה חשש של הוצאת זרע לבטלה. שכן אף על פי שהזרע מיוחד לתוך האישה, בשעת הוצאת הזרע הוא יוצא לבטלה ויתכן שבסופו של דבר לא יחזירוהו, וכן לא ברור שבאופן כזה מקיימים מצוות פריה ורביה (ואם כן, זה עדיין הוצאת זרע לבטלה). בנוסף לכך, העלו האוסרים חשש של החלפת זרע הבעל בזרע אחר כדי לשפר את סיכויי ההצלחה. חשש זה ניתן כיום להסיר, באמצעות פיקוח על התהליך - שירות שניתן על ידי מכון פוע"ה וזמין כמעט בכל בתי החולים ומעבדות הפוריות בארץ.

נראה כי בנושא זה רבו המתירים על האוסרים, שטענו שכאשר הוצאת הזרע נועדה להפריה, הרי שאין בה איסור של הוצאת זרע לבטלה.¹⁶ וכפי שכבר כתב בשו"ת "שאלת יעב"ץ", חלק א, סי' מג' שאין איסור הוצאת זרע לבטלה לצורך מצווה, ולאור דברי החלקת מחוקק והבית שמואל בדין 'נתעברה באמבטי' (שם היה הריון שלא על ידי מעשה ביאה), מקיים בזה מצוות פריה ורביה. ולכן כאשר אין ברירה אחרת, ניתן להתיר הזרעה מלאכותית מזרע הבעל.¹⁷

אולם, במקרה בו האישה טוענת שהיא אינה מסכימה להזרעה מלאכותית עקב השיטות האוסרות זאת, יש לדון האם זכותה לדרוש גט, או שהבעל יכול לטעון שמוכן להזרעה מלאכותית ולכן אין סיבה להתגרש, אך הגרש"ז אורבאך הסתפק בכך (שו"ת "מנחת שלמה" לעיל).

לעומת זאת, בשו"ת "ציץ אליעזר" (חלק ז, סי' מח, קונטרס אורחות המשפטים, פרק א) נכתב לגבי בדיקת זרע כאשר הבעל אינו מסכים לכך מחמת שיש פוסקים האוסרים זאת, שהיות והסכמת רוב הפוסקים להתיר בכך: "נראה דאין למקום להשתמטות הבעל מבדיקה זאת כאשר מורים ב"ד על כך, ועל אחת כמה כשבסירובו בא לחוב לאשה. ועל הבעל רק לכיין בזה לבו לשמים בכדי שע"ז יוכל אולי להגיע להמטרה הנכספת שמצוים אנו עליה מפי הגבורה - להקים תולדות בישראל".

ואם כן, נראה לכאורה, שהוא הדין ביחס להזרעה מלאכותית מזרע הבעל, מה עוד שכפי שנכתב לעיל, לרוב הצורך בהזרעה נובע מבעיית פוריות של הבעל, ולכן הוא בודאי אינו יכול לדרוש גט עקב הבעיה שלו כשאינו מסכים להזרעה. והאישה אינה יכולה לטעון שהיות ויש הטוענים שהבעל עובר על איסור, היא אינה מוכנה לפיתרון של הזרעה ורוצה גט על מנת להיבנות מאיש אחר.

אולם, גם במקרים בהם הצורך בהזרעה נובע מבעיה של האישה, נראה כי ככל שניתן להיבנות באמצעות הזרעה מלאכותית מזרע הבעל, אין אחד מהצדדים יכול לסרב לכך ולדרוש גט. ואכן, לא מצאתי בפסקי הדין שפורסמו על ידי בתי הדין, מקרים בהם היה מקום לפיתרון בעיית הפוריות באמצעות הזרעה מלאכותית מזרע הבעל, ולמרות זאת בית הדין מצא מקום לחייב גירושין לאור דרישת צד שסרב להזרעה.

אלא שהראש"ל צ' הגר"א בקשי דורון שליט"א חילק בין מקרה בו בעיית הפוריות קיימת בגבר, שאז אין לאישה זכות לדרוש גט אם ניתן לפתור את הבעיה בהזרעה מלאכותית שכן זכות האישה לגט היא מחמת טענת 'בעינין חוטרא לידה ומרה לקבורה', דבר המתקיים בהזרעה מלאכותית. לבין מקרה בו הצורך בהזרעה הוא מחמת בעיית פוריות של האישה, שאז זכותו של הבעל לסרב להזרעה מלאכותית ולדרוש גט בטענה שהוא חושש לדעת האוסרים, וכן כי הוא רוצה לקיים מצוות פריה ורביה ויתכן שאינו מקיים אותה בהזרעה מלאכותית.¹⁸ והביא ראייה מדברי ההר צבי שסובר שקיום מצוות פרו ורבו הוא בעצם מעשה הביאה, ואף שהבן מתייחס אחריו ונפטר ממצוות פריה ורביה, הרי את עצם המצווה לא מקיים בהזרעה וזכותו לדרוש גירושין.¹⁹

לענ"ד יש להעיר על דברי הראש"ל צ' מספר הערות:

א. צורך מהותי בהזרעה מלאכותית נובע לרוב מחמת זרע חלש של הבעל המונע ממנו להפרות את האישה בצורה טבעית, ואילו כאשר בעיית הפוריות היא של האישה, ניתן באופן עקרוני לפתור באמצעות טיפול תרופתי בלבד ללא הזרעות. ההזרעות נועדו להעלות את סיכויי ההפריה ולמנוע מהאישה טיפולים ממושכים. לכן, גם אם נאמר שזכותו של הבעל לסרב להזרעה מלאכותית, הרי אין בכך הצדקה לדרישתו לגט שכן הוא אך מפחית את הסיכוי שבכניסה להריון ולא מונע אותו, וממילא אין זה שונה מכל נישואים רגילים בהם עליו לחכות עשר שנים.

15 - ביניהם שו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סי' קז-קח; שו"ת תשובת שלמה, חלק ב, אבה"ע, סי' ד-ה; שו"ת משפטי עוזיאל, חלק ב, סי' יט; שו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, אבה"ע, סי' י.

16 - הראשון שהתיר הוא המהרש"ם - שו"ת המהרש"ם, חלק ג, סי' רסח, ובעקבותיו התירו בין היתר: הגאון הרב צבי פסח פראנק, הגהות הרב צבי על הטור, אבה"ע, סי' א; שו"ת פרי השדה, חלק ג, סי' נג; שו"ת עמק ההלכה, חלק א, סי' סח; שו"ת מנחת יצחק, חלק א, סי' נ וחלק ג, סי' קח; שו"ת זקן אהרון, מהדורות, סי' צז; שו"ת מנחת שלמה, חלק ג, סי' צח מופיע במהדורות, סי' קכד; שו"ת שרידי אש, חלק ג, סי' ה, בהוצאה החדשה חלק א, סי' עט; שו"ת יביע אומר, חלק ב, אבה"ע, סי' א; שו"ת אגרות משה, אבה"ע, א, סי' עא; ועוד. וכן עמא דבר להתיר הזרעה מלאכותית מזרע הבעל בעת הצורך בכך.

17 - חלקת מחוקק, סי' א, ס"ק ח; הבית שמואל, שם, ס"ק י. עיין עוד בדברי המתירים, שחלקם התנו את ההיתר בסייגים מסוימים, כגון רק לאחר מספר שנים מסוים או רק כשאין כלל ילדים, וחלקם מקלים יותר.

18 - הגר"א בקשי דורון, "פריון הגבר כעילה לגירושין", זכור לאברהם, עמ' רלו-רמב (מכון ירושלים, התשס"ה).

19 - הגהות הטור, אבה"ע, סי' א. וכן כתב בשו"ת הר צבי, אבה"ע, סי' א.

ב. כפי שראינו לעיל, מדברי הח"מ והב"ש שהובאו בדין 'נתעברה באמבטי', הבעל מקיים מצוות פריה ורבייה גם בהריון שנוצר שלא בדרך ביאה. ואף שיש חולקים על כך,²⁰ כתבו הפוסקים המתירים, שבנידון דידן כולם יודו שמקיים בכך מצווה. שכן בניגוד ל'נתעברה באמבטי' שם לא עשה האב שום מעשה, כאן הוא עשה השתדלות לצורך הולדת הילדים, וממילא נחשב שקיים את המצווה. כמו כן ב'נתעברה באמבטי' אין לנו ידיעה ודאית שהוא האב, ואילו בהזרעה (כאשר יש פיקוח מספק) קיימת ידיעה זו.²¹ ממילא, כיוון שהדבר הוכרע להיתר בדברי הפוסקים, גם העובדה שמקיים בכך מצוות פריה ורבייה הוכרעה, וכפי שהראינו לעיל בדברי "הציץ אליעזר", אין הבעל יכול להתחסד ולומר שהוא חושש לדעת החולקים בדבר שהסכימו עליו רוב מוחלט של הפוסקים.

ג. אמנם מצאנו שיש מי שסובר שההזרעה מותרת ונפטר על ידם מקיום מצוות פריה ורבייה, אך אינו מקיים בפועל את המצווה, והוא הגר"י אריאל שליט"א. אך יש לדון שגם לשיטה זו לא תהיה עילה לגירושין, שכן הצורך לגרש הוא מחמת קיום מצוות פריה ורבייה המוטלת על הבעל, ואם יפטר מהמצווה שוב אין כאן עילת גירושין (ואף שיכול לטעון שהוא רוצה לקיים מצווה, הזכות לגרש אינה מחמת שנמנע ממנו קיום המצווה, אלא מחמת החוב שמוטל עליו). כך גם יש לדון בדבריו של הגר"ש ישראלי זצ"ל (חוות בנימין, חלק ג, סימן קז) שכתב שאין איסור בדבר, אך יש ספק בשאלת היחוס אחר אביו.

לאור האמור לעיל, לענ"ד המסקנה אליה הגענו- שבמידה וניתן להרות בדרך של הזרעה מלאכותית הרי אין כאן עילה לגירושין, עומדת במקומה. לעומת זאת, במקרים בהם הבעל עקר והאפשרות היחידה של האישה להרות היא מתרומת זרע זר, שונים פני הדברים. רבים הפוסקים שאסרו את הדבר מכל וכל,²² ואף כתבו בצורה חריפה ביותר נגד עצם המעשה. ישנם מעט פוסקים שהתירו תרומת זרע מתורם זר וגם הם התירו זאת אך ורק מזרע של תורם גוי, וכתבו שהם אינם ממליצים לעשות כך בפועל. לאור זאת, גם אם נאמר שניתן בשעת דחק גדולה להסתמך על המתירים לקבל תרומת זרע מגוי במקרה של עקרות הבעל על מנת שלא לפרק את הנישואין, הרי שאם האישה אינה חפצה בכך (ובודאי אם הבעל אינו מסכים), זכותה לתבוע גט.

7. הפריה חוץ גופית ומעמדה

בהלכה

לפני כ-30 שנה דווח לראשונה על תינוקת שנולדה כתוצאה מהפריה חוץ גופית. מאז הולך וצומח מספר הלידות של תינוקות כתוצאה מטיפולי הפריה חוץ גופית בקצב מסחרר, עד שבשנת 2006 לבדה, נולדו בישראל 5,229 תינוקות כתוצאה מטיפולי הפריה חוץ גופית.²³ לכאורה, השאלה אם טיפולי הפריה חוץ גופית מותרים על פי ההלכה, הינה אותה שאלה שנידונה לעיל לגבי הזרעה מלאכותית. אף על פי כן, מצאנו לשניים

20- ט"ז, אבה"עו, סי' א, ס"ק ה; שו"ת שאילת יעבץ, חלק ב, סי' צז, ועוד.

21- וראה: שו"ת הר צבי, אבה"עו, סי' ד. בניגוד לדבריו של הראש"ל, ההר צבי עצמו פסק בהזרעה מלאכותית מקיים מצוות פריה ורבייה, שכן המצווה אינה במעשה הביאה דווקא אלא בעשיית השתדלות לצורך פריה ורבייה, דבר שנעשה גם בהזרעה מלאכותית. יתירה מכך, גם ה"דברי מלכאל", שהיה ראשון האוסרים בהזרעה מלאכותית, כתב שלעניין מצוות פריה ורבייה נחשב האב שקיים את המצווה.

22- שו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סי' כז; שו"ת חלקת יעקב, אבה"עו, סי' יד-כא, בהוצאה הישנה חלק ג, סי' נב-נג; שו"ת שבט הלוי, חלק ג, סי' קעה; שו"ת חשב האפוד, חלק א, סי' קמ; שו"ת שרידי אש, חלק ג, סי' ה; שו"ת מנחת יצחק, חלק ד, סי' ה; שו"ת דברי יואל, סי' קז-קי; ועוד.

23- לקוח מאתר משרד הבריאות: <http://www.health.gov.il/pages/default.asp?maincat=2&calId=842>

מגדולי הפוסקים בדורינו, ה"ציץ אליעזר" זצ"ל ויבלט"א הגר"מ שטרנבוך שליט"א, אשר כתבו שהפריה חוץ גופית חמורה יותר מהזרעה מלאכותית,²⁴ וזאת משתי סיבות עיקריות: א. בניגוד להזרעה מלאכותית בה ההריון עצמו נוצר בגוף האישה, ולכן ניתן לומר שיש בכך קיום מצוות פרו ורבו, בהפריה חוץ גופית ההריון נוצר מחוץ לגוף האישה, ולכן יש יותר מקום לפקפק ביחוס הולד ובקיום המצווה, וממילא יש חשש גדול יותר להוצאת זרע לבטלה.²⁵ ב. בהפריה חוץ גופית יש חשש גדול יותר לטעויות ולערבוביה מאשר בהזרעה מלאכותית, עקב העובדה שכל תהליך ההפריה נעשה במעבדה ונמשך מספר ימים. יש לציין, שכיום ניתן להתגבר על חשש זה באמצעות מערך הפיקוח של מכון פוע"ה, וכפי שנכתב לעיל.

גם בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שמענו שמורה לאסור טיפולי הפריה חוץ גופית.²⁶ אולם, בסופו של דבר, גם בנושא זה רבו המתירים. פוסקים נוספים התירו באופנים מסוימים, ביניהם הגר"מ הלברשטאם זצ"ל, הראש"ל צ"צ הגר"מ אליהו זצ"ל ויבלט"א, מו"ר הגר"נ גולדברג שליט"א והרבי מליובאוויטש.²⁸ וכן הרב שמואל דוד גרוס (עטרת שלמה ז, התשס"ב, עמ' פ-פג) כתב בצורה פשוטה שאין למעשה חילוק בין הזרעה מלאכותית להפריה חוץ גופית ורבו המתירים.²⁹ וכך גם אמר לנו אחד הפוסקים החשובים במילים הללו:

"בציבור החרדי מבצעים היום הפריה חוץ גופית למרות דעת הרבנים האוסרים. אפילו תלמידי הרבנים האוסרים, הולכים לשאול את הרבנים המקילים. אפשר לומר שהפריה חוץ גופית נתקבלה בציבור החרדי".

אם כן, למעשה ניתן לומר שגם בנוגע להפריה חוץ גופית פשט כיום המנהג להתיי בשעת הצורך, וכאשר יש פיקוח מתאים. למרות זאת, מדיניות הפסיקה המקובלת בבתי הדין, כפי שנראה לקמן, אינה שוללת את עילת הגירושין בשל בעיות פוריות גם במקרים בהם ישנה אפשרות להרות באמצעות הפריה חוץ גופית.

פסק הדין הראשון שניתן בנושא זה, ניתן בתחילת שנת תשמ"ה.³⁰ במקרה

24- שו"ת ציץ אליעזר, חלק טו, סי' מה; בשבילי הרפואה, ח, עמ' כט-מא.

25- ה"ציץ אליעזר" הוסיף חששות נוספים, ביניהם העובדה שבסופו של דבר רק תאי הזרע שהפרו ביציות יכנסו לגוף האישה וכל השאר ירוקו, ובאם לא יהיו הפירות לא יכנס כלום לגוף האישה, ונמצא שכל הזרע יצא לבטלה.

26- אמנם יש לציין, שהרב מנחם בורשטיין שליט"א ראש מכון פוע"ה, אמר לי שלמעשה אין הגר"ח קניבסקי שליט"א טוען שהדבר אסור אלא שזו לא הדרך שהקב"ה ביקש להביא בא ילדים לעולם. בעניין הפוסקים שכתבו במפורש לאסור: אמר לי הרב בורשטיין שהוא שוחח עם ה"ציץ אליעזר" ונימוקו העיקרי לאסור היה חששו מטעויות והחלפות בתהליך. וכאשר שמע שבתי החולים מסכימים להכניס את הפיקוח ההלכתי של מכון פוע"ה התקשה להאמין בכך, אך אמר שאם זו המציאות עליו לחשוב מחדש בנושא. גם הגר"מ שטרנבוך אמר לרב בורשטיין שאכן בתחילה סבר שיש מקום לכנס את כל חכמי ישראל ולהטיל חרם על כל הנושא של הפריה חוץ גופית, אך לאחר שהדבר נתפשט בקרב הציבור הוא מתייחס לכך כאל 'נצחוני בניי', ומורה בפועל להיתר כששואלים אותו.

27- ביניהם הראש"ל צ"צ הגר"ע יוסף שליט"א, תחומין א, עמ' 287 (התשמ"מ). וחזר ונשנה ביתר הרחבה בשו"ת יביע אומר, חלק ח, אבה"עו, סי' כא; הגר"א נבנצאל שליט"א, אסיא, א, סי' א; הערות על דברי ה"ציץ אליעזר" שהובאו לעיל הערה 22; שו"ת שבט הלוי, חלק ה, סי' מז. שם דן בשאלה אם ניתן לחלל שבת על עובר בעודו מחוץ לרחם, ואף שלא דן בשאלת היתר ההפריה, הרי השואל שם כתב בשאלתו שעשו זאת "באופן שיהיה מותר על פי ההלכה", ומשתתקת המשיב משמע שהסכים לכך שיש לזה היתר על פי ההלכה; הגר"ש אלישיב שליט"א, 'נשמת אברהם', אבה"עו, סי' א, ס"ק 51.

28- גינובורג ופזנר, "הוראות הרבי מליובאוויטש בעניין הפריית מבחנה והזרעה מלאכותית" אסיא סא-סב, 47 (ניסן, התשנ"ח).

29-

30- פד"ר יג, פסק דין זה הוזכר בקצרה גם במאמרו של יוסף גרין, "הזרעה מלאכותית מתורם (AID) בפסיקה ובחקיקה במדינת ישראל" אסיא ה, 125 (התשמ"ו).

מחקר

בעיות פוריות כעילה לאגירה

הנידון היה מדובר בבעיית זרע קשה של הבעל, אשר לדעת הרופאים היה סיכוי כלשהו להתגבר עליה באמצעות טיפולי הפריה חוץ גופית. בית הדין פסק שהאפשרות לנסות טיפולי הפריה חוץ גופית אינה מעכבת את זכות האישה מלקבל גט, וזאת מהסיבות הבאות:

"מאידך, הבעל סיכוי קלושים ביותר. לא מיבעיא בדרך הטבעית והרגילה, שכמעט אין לו שום סיכוי. כפי שהבינונו מדברי הרופאים, אלא גם על ידי מבחנה אין סיכוי עולים על 10%, וגם ע"י ניתוח שיעשה בו – אם ייעשה, אין סיכוי עולים על 15%... אם כן רוב הסיכויים הם שלא יוכל להכניסה להריון. או במילים אחרות: רוב הגברים שבעולם שיש להם סוג זרע כזה של הבעל אינם מסוגלים להכניס אישה להריון. ובכאן גוונא יש לראותו כעקר שחייב לגרשה". בהמשך הדברים נכתב: "מלבד זאת... תוכל האישה לטעון ולומר אין רצוני ללדת על ידי המבחנה, אלא רצוני להיכנס להריון פשוט כדרך כל הארץ, ובפרט שלפי דברי הרופא לידת מבחנה לא תוכל להתבצע אלא לאחר זמן רב, עקב הרשימה הארוכה של אנשים הממתנים".

אנו מוצאים גם כן שלושה נימוקים לפסיקת בית הדין: א. גם לאחר טיפולי הפריה חוץ גופית, סיכוי ההיריון אינם גבוהים במיוחד. ב. זכותה של האישה לרצות היריון בדרך כל הארץ. בית הדין לא הרחיב בנקודה זו, ונראה שניתן לפרש את דבריו באחד משני אופנים: או שזכות האישה לרצות להרות באופן שאינו מעורר שאלות וספיקות הלכתיים, או שהכוונה שאינה זקוקה לעבור את ההליך הלא פשוט מבחינה פיזית ונפשית של טיפולי הפריה חוץ גופית. ג. ההמתנה לקראת טיפולי הפריה עשויה לקחת זמן ממושך, שאין האישה חייבת לחכות לו.

גם דיינים אחרים היו בדעה שהיכולת להרות בטיפולי הפריה חוץ גופית אינה שוללת מבן הזוג שיכול להרות בדרך טבעית את הזכות לדרוש גירושין. כך, לדוגמה, בפסק דין שנכתב על ידי הגר"ש שאנן:

"בנידון דידן הרי זה כבר המתניו לרופאים והרי הם שללו כל תקווה אלא בהפריית מבחנה, שלזה אין האישה חייבת להמתין, כפי שנכתב כבר, כיוון שאין זה כדרך הטבע, ועוד שיש בזה סבל רב לאישה ואין היא חייבת לעבור סבל זה כדי לזכות בחוטרא לידה... ועוד, לענין הפריה מלאכותית רבים הם האוסרים לעשות כן, ומהם החזון איש ועוד, ראה שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סי' מה, ויש אף הטוענים לענין היחוס של הולד הנוול מהפריה, ואף שרבים הם המתירים ודאי שרשאית לסרב, ולבקש להקים זרע בהיתר בשופי ולא דיעבד..."³¹ נראה שעיקר דבריו של הרב שאנן מבוססים על שני נימוקים: האחד הוא, שאין לחייב את האישה לסבול את הסבל הכרוך בטיפולים הללו, והשני הוא שאף שרבים התירו את הטיפולים, הרי יש האוסרים זאת וזכותה של האישה לרצות להרות באופן המקובל על כלל הפוסקים.³² הגר"ש כתב כדברים הבאים:

"והנהגה ההלכתית הוא, שכל דבר החורג ממערכת היחסים הרגילה בין בעל לאישה, והמחייב פעולה שלא כדרך הטבע, אין לחייב בכך את הצד השני, ועל כן יש בזה עילה לגט. הפריה חוץ גופית, מחייבת נטילת זרע מן הבעל ונטילת ביצית מן האישה, והפרייתם במעבדה. האישה אינה מחויבת לעבור פעולה כירורגית לשם נטילת ביצית, וכמו כן הגבר אינו מחויב להוציא זרע שלא כדרך ביאה, לשם נטילת זרעונים מתאימים. וזאת למרות שניתן להתיר מבחינה הלכתית. היות וללא טיפול זה אין אפשרות להריון, רשאי הצד השני לדרוש גט."³³

עולה מדבריו, שבמקרה של בעיה בבעל האישה רשאית לדרוש גט, שכן היא אינה חייבת לעבור את הסבל הדרוש לשם טיפולי הפריה חוץ גופית. ובמקרה של בעיה באישה רשאי הבעל לדרוש גט, שכן הוא אינו חייב להסתמך על היתרים להוצאת זרע.³⁴

31- שורת הדין, חלק ה, עמ' רכד-רכט. יש להעיר, שהרב שאנן הביא את פסה"ד של הרב צימבליסט, וכן את פסה"ד שהוזכר במאמרו של יוסף גרין באסיא, לעיל הערה 30, כאילו הם פסקים נפרדים אף שלמעשה, מדובר באותו פס"ד.

32- השאלה ההלכתית היא בעיקר מצד דין הוצאת זרע לבטלה- איסור שחל על הבעל, ולכן לא מובן מדוע האישה תוכל לטעון דבר זה כאשר הבעל מסכים לכך, שהרי עליה אין איסור וגם 'לפני עיוור' לא שייך, שכן הבעל סומך על רוב הפוסקים שהתירו זאת. ואכן, לקמן נראה מדברי הגר"ש דיכובסקי שמחלק בין הטענות, וכותב ששאלת הסבל היא טיעון של האישה כשיש לבעל בעיה, ואילו השאלה ההלכתית היא טיעון של הבעל, כאשר יש לאישה בעיה.

33- הרב דיכובסקי "פוריות ותפקוד זוגי – עילה לגט וטיפולים לפני הנישואין" אסיא סז-סח, 13 (התשס"א).

34- מאמר זה פורסם בשנת תשס"א. עיין לקמן, שבמאמר שפורסם בשנת תשס"ה נראה שהגר"ש דיכובסקי שינה את דעתו בעקבות ההתפתחויות שעליהן נכתוב לקמן. יש לציין, שיוצאת דופן מבחינה זו, היא דעתו של הגר"ד בירדוגו שהובאה לעיל בתור דעת מיעוט, שכל עוד יש סיכוי להשיג הריון, אין לחייב בגט. ומשמע שלא ניתן לדעתו לדרוש גט כשיש סיכוי על ידי טיפולים.

8. שינוי המציאות והצעה לשינוי מדיניות הפסיקה

כאמור לעיל, טיפולי ההפריה החוץ גופית קיימים מספר שנים מועט יחסית (כ-30 שנה), אולם ההתפתחות בתחום היא גדולה מאוד. בשורות הבאות ננסה לסקור את השינויים וההתפתחויות שהתרחשו בתחום מאז נכתבו פסקי הדין הראשונים עליהם מתבססים גם כיום בתי הדין במדינותם, ונעלה בזהירות את האפשרות שמא עם השינוי במציאות יש מקום לשקול שוב את מדיניות הפסיקה הרווחת בבתי הדין.

שנים מספר לאחר תחילת ההפריה בארץ, הקימה הממשלה ועדה לבחינת הנושא של הפריה חוץ גופית. בתור רקע למסקנות הועדה, הובאו גם נתונים על היקפי וסיכויי ההפריה החוץ גופית:

"ההיקף של טיפולי הפוריות בישראל הוא מן הגבוהים בעולם. קיימות בה 16

מרפאות להפריה חוץ-גופית, משמע, יחידת טיפול אחת לכל 250 אלף תושבים... עולים, בין היתר, נתונים אלה לגבי תוצאות הטיפולים: בשנה הנבדקת (1.9.88 עד 31.8.89) הגיע אחוז לידות החי למחזור טיפול ל-10.5% (מאז הקמת היחידות הגיע אחוז זה ל-8.98%)³⁵.

מדברים אלו עולה העובדה שהטענה שיש צורך להמתין זמן רב להפריה חוץ גופית, כבר לא הייתה רלוואנטית אז. ואכן טענה זו לא הוזכרה בפסקי דין מאוחרים יותר. בשנת תשנ"ה פורסם מאמר מקיף על ההפריה החוץ גופית.³⁶ המאמר סקר בין היתר, את ההתוויות לטיפול, את ההליך הטיפולי עצמו, הסיכונים הנלווים והתוצאות. בסיכום המאמר נכתב בין היתר:

"הפריה חוץ-גופית נהוגה היום בכל העולם. על תוצאות הטיפול, גם כיום, יכול להיעד סיכום תוצאות הרישומים הלאומיים השונים הכוללים כ-54,000 נשים שטופלו בשנים 1985-1989. ברבעמיליון מחזורי טיפול ובעקבותיהם 160,000 החזרות עוברים, נולדו יותר מ-34,000 ילדים... אין ספק שיעילות הטיפול הוכחה בהתוויות השונות, וכך גם בטיחותו מבחינת הניסיון... וגם מבחינת התוצאות."

כך גם נכתב באתר המכון הישראלי להפריה חוץ גופית:

"אף כי אנו נמנים עם הקבוצות בעלות שיעור ההצלחות הגבוה בעולם, עדיין, אחוזי ההצלחה הצפויים בכל טיפול של הפריה חוץ-גופית הם כ-25 אחוזים,³⁷ בדומה לשיעור ההריונות במחזור טבעי. יש לזכור שמדובר בשיעור הצלחה ממוצע, והסיכויים עשויים להיות גבוהים או נמוכים יותר, בהתאמה למאפייני בני הזוג ובעיקר לגיל האישה".³⁸

מעיון בנתונים שפורסמו במקומות שונים עולה, שלגיל האישה משמעות גדולה בשאלת סיכויי ההצלחה. כך לדוגמא, פרופ' נרי לאופר מבית החולים

הדסה עין כרם,³⁹ כתב ששיעור ההריונות הכללי במקרה של החזרת עוברים לרחם האישה הוא 33%, אך בעוד אצל נשים מתחת לגיל 40 השיעור הוא 38%, הרי שמעל גיל 40 השיעור יורד ל-12.5%.

מנתונים אלו עולה התמונה הכוללת, ששיעורי ההצלחה בטיפולי הפריה חוץ גופית גדלו מאוד במשך השנים, ובאם מדובר באישה מתחת לגיל 40, הרי שבאופן כללי סיכויי ההצלחה למחזור טיפול בודד הינם גבוהים יותר מסיכויי הכניסה להיריון באופן טבעי בחודש בודד כאשר אין בעיות פוריות. יתירה מכך, אם בעבר טיפולי ההפריה לא התאימו לכל מצב ובמיוחד לא לעקרנות של הגבר, הרי כיום, מלבד במקרים נדירים של חוסר מוחלט בתאי זרע, ישנו סיכוי גבוה להצלחת הטיפולים.

הנתונים הרשמיים מראים גם על עליה דראסטית במספר מחזורי הטיפול. אם ב-1995 נערכו בארץ 15,000 מחזורים של טיפולי הפריה, הרי שבשנת 2006 עלה המספר ל-26,000 מחזורי טיפול. בהתאמה, בשנת 1995 נולדו 2,028 תינוקות כתוצאה מטיפולי הפריה חוץ גופית, שהיוו 2% מכלל הלידות, וב-2006 5,229

תינוקות שהם 3.5% מכלל התינוקות שנולדו. הנתונים מלמדים שכיום אחד מכל 30 תינוקות בארץ נולד לאחר טיפולי הפריה חוץ גופית, והדבר הפך להמוני ומקובל.

גם מבחינת הפסיקה ההלכתית, ראינו שבתחילה הייתה שאלת ההפריה שנויה במחלוקת, אך למעשה היא הוכרעה וכיום מקובל היתר ההפריה בשעת הצורך כמעט על כולם, כפי שהתקבל היתר ההזרעה המלאכותית. מה עוד, שאחד השיקולים המרכזיים של האוסרים – חשש הערבוב, נפתר עם הקמת מערך הפיקוח ההלכתי של מכון פוע"ה.

מהדברים הללו, נראה לענ"ד שיש מקום לחשיבה מחודשת באשר לשאלת חיוב הגירושין בבעיות פוריות אשר ניתן לפותרן באמצעות הפריה חוץ גופית, עקב השינוי במציאות שהתרחש מאז ימיה הראשונים של ההפריה החוץ גופית ואשר נותן מקום להרהר שוב בנימוקים שניתנו על ידי בתי הדין:

א. הנימוק של הסיכוי הנמוך לכניסה להריון אינו קיים כיום, מלבד במקרים מסוימים ביותר, כגון אישה שעברה

את גיל ה-40, או חוסר מוחלט בתאי זרע של הבעל.⁴¹

ב. העובדה שיש פוסקים האוסרים הפריה חוץ גופית איננה עומדת לזכותו של בעל המסרב להפריה חוץ גופית ורוצה לגרש את אשתו, שכן את הנימוק של חשש הערבוב ניתן לפתור באמצעות פיקוח מתאים שקיים היום. ואת הנימוק של חשש הוצאת זרע לבטלה כבר דחו רוב הפוסקים, והדברים שהבאנו לעיל בשם ה"ציץ אליעזר",⁴² שאין לבעל זכות לסרב לבדיקת זרע על סמך הפוסקים האוסרים כיוון שרבו המתירים על האוסרים ונתפשט היתר, נכונים גם לעניין ההפריה החוץ גופית.

ג. גם על זכותה של האישה לטעון שהיא רוצה הריון בדרך טבעית ואינה מחויבת לעבור את הסבל והסיכונים הכרוכים בהפריה חוץ גופית (במקרה של

39- נתונים אלו נלקחו מתשובה באתר האינטרנט "לבריאות". לכן אין להתייחס לנתונים אלו כאל נתונים רשמיים, אך הדברים מראים על כיוון מסוים. וראה: <http://www.la-briut.org.il/article/?id=a2085328259cfb7ded2605ae3468f>

40- יש לשים לב שאין מדובר כאן על לידות למחזור טיפול, אלא להריונות מתוך המקרים בהם הגיעו להחזרת עוברים, ולכן השיעור שנכתב גבוה בערך פי שניים מהנתונים שהובאו לעיל.

41- ראה לקמן, שנדון במקרים הקשים הללו, שגם להם יש לרוב פתרון רפואי. והאם הם מהווים הצדקה לעיכוב החיוב בגט.

42- אף שהוא עצמו היה מאלו ששללו את ההפריה החוץ גופית וכדלעיל.

35- מדובר במסקנות הביניים של הוועדה אשר פורסמו בשנת התשנ"ג, וראה: חברי וועדת אלוני ניספח: סיכום הביניים של הוועדה לבחינת נושא ההפריה החוץ גופית" אסיא סה-סו, 94 (אלול התשנ"ט) (להלן: "מסקנות הוועדה").

36- לוי; ספרן "הפריה חוץ גופית – תשנ"ה" אסיא נה, 5 (טבת התשנ"ה).

37- שיעור זה מדבר על אחוזי הכניסה להריון במחזור טיפול. משיעור זה יש להפחית את שיעור ההפלות הגבוה יחסית (עד שליש) בהריונות מטיפולי הפריה, והתוצאה הסופית תהיה דומה מאוד לתוצאות הרשמיות של משרד הבריאות.

38- ראה: <http://www.ivfisrael.co.il>

בעיית פוריות של הבעל) יש מקום לפקפק כיום. כל הריון ולידה כרוכים מעצם טבעם בסבל ובסיכון לאישה. אמנם, בעבר היה מקום לומר שאין להוסיף סבל וסיכון נוסף שאינם טבעיים על מה שקיים כבר ממילא, אך אז טיפולי הפריה חוץ גופית היו עניין חדש ויוצא דופן. כיום, כשאלפי תינוקות נולדים כל שנה כתוצאה מהטיפולים הללו, וגם מבחינה סטטיסטית מדובר על אחד מכל 30 ילדים שנולד כך והמספר הן מבחינה כמותית והן מבחינה סטטיסטית הולך ועולה משנה לשנה, שוב קשה להתייחס לטיפולים הללו כאל דבר החורג מהשגרה בעולם. וממילא קשה להשתמש בנימוק זה כדי לחייב גירושין. מה עוד שכפי שצוין לעיל, הסיכון הממשי בטיפולים הללו הינו נמוך ביותר, ובודאי שנכלל בגדר "שומר פתאים ה'".⁴³ כך ניתן גם לראות מדברים שכתב הגר"ש דיכובסקי:

"בני זוג מחויבים ומשועבדים זה לזו, בתחום חיי האישות. השעבוד כולל גם עשיית כל הדרוש לצורך קיום מצות פריה ורביה... כידוע, עושים בני זוג מאמצים רבים להביא ילדים לעולם. על כן, כל שמדובר במאמץ סביר שנעשה על ידי בני זוג, ניתן לחייב את הצדדים. המדד הוא מידת המאמץ שאישה סבירה או בעל סביר היו עושים, בכדי לזכות לפרי בטן.

המדיניות של בתי הדין הרבניים בנושא זה הייתה, שלא לחייב את הצדדים בכל עשייה לא טבעית. וכל שמתגלה צורך לפעולות לא טבעיות, אין לחייבם לכך, וממילא אפשר לחייב בגירושין. מדיניות זו לא נראית

לי כיום. גם הריון סדיר כרוך בדרך כלל בבדיקות רפואיות רבות... האם ניתן להעלות על הדעת, סירוב של האישה לביצוע הבדיקות הללו, ולא לראות בזה הפרת ההתחייבויות של חיי הנישואין? באותה מידה, יש צורך בבדיקות של הבעל... האם ניתן להעלות על הדעת סירוב של הבעל לביצוע הבדיקה, מבלי שיפר בזה את התחייבותו בחיי הנישואין?

הריון על ידי הפריה חוץ-גופית, נחשב כיום יותר ויותר לדרך טבעית להולדת ילדים, כאשר מתגלה קושי בדרך הרגילה. למה לראות בדרך זו חריג נדיר, ולהימנע מחיוב בן הזוג או בת הזוג, לשתף פעולה? ... בהפריה חוץ-גופית רגילה, מידת

המאמץ הנדרשת מן הצדדים, אינה עולה על מה שבני זוג סבירים עושים לזכות בילדים, ולמה לא נחייבם בכך. על כן, אני נוטה להגיע למסקנה, שכיום יש מקום לחיוב בן הזוג הסרבן, לפעול בדרך זו, במידה ומדובר בהפריה שאינה חורגת מן המקובל".

אנו רואים, שגם לדבריו ניתן לראות במאמץ ובסבל הכרוך בטיפולי הפריה חוץ גופית דבר טבעי ומקובל, לאור המציאות הקיימת היום.

לאור הנ"ל, יש מקום לענ"ד לומר שאין לחייב גירושין במקרה של יכולת להיבנות בדרך של הפריה חוץ גופית, מלבד במקרים בהם הסיכוי נמוך ביותר, או במקרים בהם הבעל הינו תלמיד של רב האוסר טיפולי הפריה חוץ גופית, והולך אחר פסקיו בכל תחומי ההלכה. חיזוק לדבריי מצאתי בדברים שאמר לי הרב מנחם בורשטיין ראש מכון פוע"ה, אשר שוחח בנושא עם כמה מגדולי הפוסקים, ואלו הדברים ששמע מפייהם:

הרב הראשי לישראל, מרן הגר"א שפירא זצ"ל, אמר שלדעתו יש מקום לחכות לפחות לשנה שלמה של טיפולים לפני שיהיה מקום לחייב בגט; הראשל"צ מרן הגר"מ אליהו זצ"ל, אמר שלדעתו יש לקבוע בבתי הדין תקנה שאין לחייב בגט על סמך בעיות פוריות שניתן לפותרן באמצעות טיפולי הפריה, שכן לרוב הטענה של בן הזוג הפורה שאינו מוכן להיכנס לטיפולים מהווה רק תירוץ לסיבה האמיתית שבעטייה הוא רוצה להתגרש; הראשל"צ הגר"א בקשי דורון,⁴⁴ אמר שלדעתו כל טיפול שממומן על ידי קופת חולים הוא טיפול שיש לעבור לפני שניתן לדרוש גט. כאשר המציאות כיום היא, שמדינת ישראל מממנת טיפולי הפריה חוץ גופית ללא הגבלה של מספר הטיפולים עד להבאת שני ילדים.

43- יש לציין, שכיום החל להתפתח כיוון נוסף בטיפולי הפריה הנקרא IVF, אשר בו שואבים ביציות לא בשלות מגוף האישה ללא מתן טיפול הורמונאלי, וגורמים להם להבשיל בתנאי מעבדה. כיוון זה נמצא עדיין בשלבי מחקר, ואינו מתאים לכל סוגי בעיות הפוריות, אך נראה שתוך כמה שנים יהפוך להיות המוני ומקובל, וממילא יפחית עוד יותר את הסבל והסיכון העוברים על האישה במהלך הטיפולים.

44- הרב דיכובסקי "הרגעת היולדת" אסיא עה-עו, עו, 116 (התשס"ה). מאמר זה התפרסם בשנת תשס"ה, ומהווה חזרה ממנו שכתב במאמר מוקדם יותר, כפי שראינו לעיל.

45- בניגוד, לכאורה, לדברים שכתב שהובאו במקומות אחרים.

9. מקרים חריגים - דיקור אשכים ותרומת ביצית

כאמור בפרק הקודם, ישנם מקרים בהם טיפולי הפרייה חוץ גופית לבדם אינם יעילים, אך ניתן לשלבם עם טיפולים נוספים על מנת להביא להריון וילדים – במקרה של חוסר בתאי זרע של הבעל, ניתן לבצע ביופסיה או דיקור של האשכים במאמץ לחפש שם תאי זרע תקינים. ובמקרה של הזדקנות או אי תפקוד השחלות של האישה – להפרות את זרע הבעל בביצית של תרומת זרה ולהשתילה ברחם האישה, פעולה הנקראת תרומת ביצית. בשורות הבאות נדון בהיתר ההלכתי של האפשרויות הללו, ובשאלה האם במקרה בו אלו הן האפשרויות היחידות להרות יש מקום לחייב בגט, או שהבעל יכול לדרוש קודם שיבצעו דיקור באשכים כדי למצוא זרע, וכן האישה להרות מתרומת ביצית.

א. דיקור אשכים

מרבית הפוסקים שדנו בשאלת דיקור האשך לצורכי פוריות נמנו והתירו את הדבר, ביניהם שו"ת "מנחת יצחק" שכתב שאין בזה חשש של פצוע דכא מחמת שאין הנקב מפולש והוא חוזר ונסתם, שו"ת "אגרות משה" ושו"ת "שבט הלוי" ועוד, שכתבו שפסול פצוע דכא קיים רק כשהנקב גורם שלא יוכל להוליד והיום נשתנו הטבעים ונקב באשך אינו פוגע ביכולת ההולדה.⁴⁶ לכן נראה, שגם במקום שלא מצאו כלל תאי זרע בבדיקת זרע רגילה של הבעל, יש לחכות לביצוע ניתוח באשכים עצמם לפני קבלת דרישתה של האישה לגירושין. אולם, במידה ולא מצאו זרע לאחר ניתוח אחד, יש מקום לקבל את דרישתה ולא להמתין בנייתוחים חוזרים ונשנים. שכן אף על פי שגם לאחר אי מציאת זרע בנייתוח אחד ישנם סיכויים למציאת זרע בנייתוח נוסף, הרי הסיכויים לכך כבר קטנים ביותר, ובאופן כזה אין לחייב את האישה בהמתנה ממושכת לניתוחים חוזרים ונשנים.

ב. תרומת ביצית

לגבי תרומת ביצית, שונים פני הדברים שכן פוסקים רבים שהתירו הפרייה חוץ גופית פסקו לאסור את השימוש בתרומת ביצית או בפונדקאות, וכפי שנכתב באנציקלופדיה ההלכתית-רפואית שבנושא זה רבו האוסרים,⁴⁷ ואף המתירים הצביעו על הבעייתיות הקיימת במצב כיום, בו לא ידוע מי האישה ממנה נלקחה הביצית.⁴⁸

גם לגבי עצם קיום מצוות פרייה ורבייה הדבר אינו פשוט כלל, שכן בפוסקים יש דיון בשאלה מי נחשבת אמו של הוולד. אמנם פוסקים רבים כתבו שהיולדת היא אמו של הוולד, ביניהם שו"ת "ציץ אליעזר",⁴⁹ הגר"ש ישראל זצ"ל,⁵⁰ מו"ר הגר"נ גולדברג שליט"א,⁵¹ וכן הורה לנו כמה פעמים הראש"צ הגר"מ אליהו זצ"ל.

46- שו"ת מנחת יצחק, חלק ג, סי' קח; שו"ת אגרות משה, אבהע"ז, חלק ב, סי' ג; שו"ת שבט הלוי, חלק ו, סי' קצג.

47- אנציקלופדיה ההלכתית-רפואית, 'הפרייה חוץ גופית', אות דף; שו"ת 'שבט הלוי', חלק ג, סי' קעה, סי' ב; וכן כתב לאסור ב'נשמת אברהם', אבהע"ז, סי' א, סי' 51, בשם הגר"ש אלישיב שליט"א. מעבר לכך, בפועל, אנו יודעים כי פוסקים רבים המתירים הפרייה חוץ גופית רגילה ואינם מסכימים להתיר תרומת ביצית או פונדקאות, אף שיש שמתיירים.

48- ראה נאמרו של מו"ר הגר"נ גולדברג שליט"א, "תקלות העלולות לצמוח מהשתלת עובריים", תחומין י, 273 (התשס"ו).

49- שו"ת ציץ אליעזר, חלק יט, סי' מ וחלק כ, סי' מט. יש לעיין, שלכאורה דברי ה'ציץ אליעזר' סותרים את מה שכתב שם, בחלק טו, סי' מה, שוולד הנולד כתוצאה מטיפולי הפרייה חוץ גופית אין כלל אב ואם וצ"ע.

50- שו"ת חוות בנימין, חלק ב, סי' סח.

51- מו"ר הגר"נ גולדברג שליט"א "יחוס אמהות בהשתלת עובר ברחם של אחרת", תחומין ה, 248 (התשמ"ד).

אף על פי כן, ישנם פוסקים רבים הסוברים שבעלת הביצית היא אמו של הוולד, או לכל הפחות הדבר בגדר ספק. כן כתב בשו"ת "באהלה של תורה", סי' ע, והביא עדויות שזו גם הייתה דעתו של הגר"ש ז' אוירבאך זצ"ל. גם בשם הגר"ש אלישיב שליט"א נמסר בכנס פוע"ה התשס"ח שלדעתו בעלת הביצית היא האם.

מכיוון שהדבר שנוי במחלוקת, ולאור העובדה שהמציאות הרפואית כיום-מכוח מגבלות החוק בארץ והמחסור בביציות לתרומה- היא שברוב המוחלט של המקרים מדובר בתרומות גויות הרי שממילא, לדעת הפוסקים הסוברים שבעלת הביצית היא האם, לא יקיים הבעל מצוות פרייה ורבייה. ומכאן, כי על אף שיש מקום רב לסמוך על דברי המתירים, אם יבוא הבעל ויטען שהוא רוצה לתת גט מחמת החשש לשיטות האוסרות ומחמת העובדה שיתכן ובכל מקרה לא יקיים מצוות פרייה ורבייה, נראה שיש לקבל את דבריו ולחייב את האישה בגט היות ומדובר במחלוקת הלכתית שעדיין לא הוכרעה.

בנוסף לכך, בניגוד לטיפולי הפוריות שהוזכרו לעיל, שעלותם ממומנת על ידי המדינה, תרומת ביצית ופונדקאות אינן ממומנות והעלויות שלהן כיום גבוהות ביותר ואין לנו אפשרות להכריח את הבעל לשאת בעלויות אלו.

10. סיכום

א. נשא אישה ושהה עשר שנים ולא ילדה, אף שכיום לא מחייבים אותם להתגרש, אם בא אחד מבני הזוג וטוען שרוצה להתגרש כדי להינשא לאחר ולהוליד ילדים, שומעים לו.

ב. גם קודם עשר שנים, אם יש סבירות גבוהה שאחד מבני הזוג עקר והצד השני תובע להתגרש, שומעים לו.

ג. במידה ויש אפשרות לטפל בבעיית הפוריות יש להמתין לתוצאות הטיפול ולא לכפות גט.

ד. היות והכרעת הפוסקים שולד שנוצר בדרך של הזרעה מלאכותית נחשב לבנו לכל דבר ומקיים בכך מצוות פרייה ורבייה, לא ניתן לחייב בגט במקרה שכן הזוג הסובל מבעיית פוריות מסכים לכך ואילו בן הזוג הפורה מסרב ותובע להתגרש. אך, במקרה בו יש צורך בהזרעה מלאכותית מתורם זר, אף שיש מי שהתיר את הדבר באופנים מסוימים, זכותה של האישה לסרב לכך ולתבוע גירושין.

ה. המדיניות המקובלת בבתי הדין ועל הדיינים היא שכאשר הדרך היחידה בה ניתן להוליד היא באמצעות טיפולי הפרייה חוץ גופית, זכותו של בן הזוג הפורה לדרוש גט. שכן אין לחייב את הבעל בביצוע פעולה השנויה במחלוקת הלכתית, ואין לחייב את האישה לעבור סבל של טיפולים על מנת ללדת בצורה לא טבעית.

ו. לאור המצב הקיים כיום, בו הכרעת הפוסקים היא להתיר הפרייה חוץ גופית ופעולה זו נעשתה המונית עד שיש מקום להגדיר אותה כדרך כל הארץ, נראה שיש מקום לשיקול מחודש של מדיניות זו- הן במקרה של דרישת הבעל לגט, והן במקרה של דרישת האישה לגט.

ז. גם כאשר הבעל נדרש לעבור דיקור באשכים לצורך מציאת זרע, נראה שיש מקום לדרוש מהאישה להמתין לפחות פעם אחת למתן סיכוי להרות באופן זה.

ח. במצב הקיים כיום, במקרה בו בעיית הפוריות של האישה ניתנת לפיתרון רק באמצעות תרומת ביצית, נראה שזכותו של הבעל לסרב לכך ולדרוש גירושין. אך יתכן ובעתיד מצב זה ישתנה, ויש לשקול שוב את הדברים בעוד מספר שנים.

52- עם זאת, יש לציין, שכיום נמצא בהליכים חוק המסדיר את הליכי תרומת ביצית בארץ, ויתכן שהמצב ישתנה בעוד מספר שנים- הן באפשרות להשיג תרומת ביצית מיהודיה פנויה במחיר זול וסביר, והן מבחינת האפשרות למנוע נישואי אחר ואחרות (לשיטת הפוסקים שבעלת הביצית היא האם), ובמצב כזה יהיה מקום לבחון את מסקנות סעיף זה שנית.